

דברי תורה מאת
רבי מנחם מנדל
פוזמניץ שליט"א
(רעזא דרענין)
פרשת מטות - תש"פ
ביהמ"ד באר ישראל

גיליון ל"ח
מטות מסעי
תשפ"ז

פרשת נדרים וצדקיהו המלך אל תהי פרשת נדרים קלה בעיניך שע"י פרשת נדרים נהרגו סנהדרין גדולה של צדקיהו

כח הדיבור

שומר פיו ולשונו, שומר מצוות נפשו. אין ערוך לקדושת הדיבור, וברית כרותה להם לישראל על הלשון, לעובדה ולשומרה. נצטוו ישראל להשתמש באמרי פיהם לקדושה - ללימוד תורה ועסק העבודה, ולשמור אותו מכל דבר נבלה, אשר פגמו איום ונורא. בדיני הקדשות ונדרים למדנו כי בכח הדיבור יוכל האדם לקבוע מציאות בעולם, לטוב ולמוטב, ואם כן שומה עליו לדעת כיצד ינצל כח עצום זה לטוב לו כל הימים.

הריעת הסנהדרין מחמת התרת השבועה

במדרש **איכה רבה** (ב יז), דורשים חז"ל את הפסוק (איכה ב י) "יִשְׁבוּ לָאֶרֶץ יְדֻמוּ זְקֵנֵי בֵּית צִיּוֹן הָעֵלּוּ עֵפֶר עַל רִאשֵׁם חָגְרוּ שָׁקִים הוֹרִידוּ לָאֶרֶץ רֹאשׁוֹן בְּתוֹלַת יְרוּשָׁלַם", וז"ל: "אמר רבי אלעזר, אל תהי פרשת נדרים קלה בעיניך, שעל ידי פרשת נדרים נהרגו סנהדרין גדולה של צדקיהו".

ואמרו שם, כי כאשר הגלה נבוכדנצר את יכניה, עמד ומינה את צדקיהו על חמישה מלכויות סביביו, כמו שנאמר (ירמיה כז א) "וְשַׁלַּחְתֶּם אֶל מֶלֶךְ אֲדוֹם וְאֶל מֶלֶךְ מוֹאָב וְאֶל מֶלֶךְ בְּנֵי עַמּוֹן וְאֶל מֶלֶךְ צֹר וְאֶל מֶלֶךְ צִידוֹן בְּיַד מַלְאָכֵים הַבָּאִים יְרוּשָׁלַם אֶל צִדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה". ומאחר ונשבע לו בספר תורה וכפי שיבואר להלן, היה נבוכדנצר מאמין בצדקיהו ובוטח בו, וכך צדקיהו היה נכנס ויוצא אצל נבוכדנצר ללא רשות כבן בית. יום אחד נכנס צדקיהו אצל נבוכדנצר בשעת סעודתו, וראה אוכל אבר מן החי, תולש בשר מארנבת חיה ואוכל. הבין נבוכדנצר עצמו את גודל הבושה שבמעשה נבלה זה, אשר אפילו בין אומות העולם נחשב לשפלות ואכזריות, וביקש מצדקיהו שישבע לו שלא יגלה על כך לאיש, ונשבע לו. ובמה השביעו, רבי יוסי ברבי חנינא אמר במזבח הפנימי.

وهיו אותם חמשת המלכים הכפופים לצדקיהו יושבים ולועגים על נבוכדנצר לפני צדקיהו, ועשו זאת כדי לצודו בחלקת לשונם, לגרום לו ללעוג גם הוא לנבוכדנצר וכך יוכלו להלשין עליו ולפרוק את עולו מעל צווארם. ואכן היה במה ללעוג על מלך בבל, כפי שמביאים חז"ל במקום אחר (ילקוט שמעוני דניאל תתרכ) שהיה ננס ומראהו משונה. והיו אומרים לצדקיהו: "לא לנבוכדנצר ראויה המלכות, אלא לך היא שייכת, כי אתה מזרעו של דוד". מששמע צדקיהו את דבריהם, הוסיף גם הוא וסיפר להם כי ראהו תולש בשר

מארנבת חיה, ואוכל. מיד שלחו חמשת המלכים לספר לנבוכדנצר, כי אותו המלך היהודי שהיה נכנס ויוצא ללא רשות לפניו, סיפר להם כי ראהו למלך אוכל בשר מארנבת חיה. ועל זה נאמר (מלכים ב' כד כ) "וימרוד צדקיהו במלך בבל".

מיד בא נבוכדנצר וישב בעיר ושמה 'דפני' במדינת אנטוכיא, היושבת לגבולה הצפוני של ארץ ישראל, ויצאו סנהדרין גדולה לקראתו. כיון שראה אותם שהם כולם בני אדם של צורה, גזר והוציאו להם קתדראות [כסאות מכובדים] והושיבן. אמר להם, דרשו לי את התורה, מיד היו קורין פרשה ופרשה ומתרגמין אותה לפניו. וכיון שהגיעו לפרשת נדרים (במדבר ל א) "איש כי ידור נדר", שאל אותם, "אם הנודר רוצה לחזור בו האם יוכל", אמרו לו, "ילך אצל חכם ומתיר לו את נדרו". אמר להם, "דומה אני שאתם התרתם לצדקיהו השבועה שנשבע לי". מיד גזר והורידן לארץ, כמו שנאמר (איכה ב י) "יִשְׁבוּ לָאֶרֶץ יְדֻמוּ זְקֵנֵי בֵּית צִיּוֹן".

וכך דרשו חז"ל שם את המשך הפסוק: "העלו עפר" - התחילו מזכירין זכותו של אברהם, דכתיב (בראשית יח כז) 'ואנכי עפר ואפר'. 'חגרו שקים', התחילו מזכירין זכותו של יעקב, דכתיב (שם לו ד) 'וישם שק במתניו'. מה עשו להם, קשרו שערן בזנבי סוסיהם והיו מריצין אותם מירושלם ועד לוד, הדא הוא דכתיב 'הורידו לארץ ראשן בתולת ירושלים'.

דקדוקים וקושיות בדברי המדרש

על דברי המדרש הללו, מקשים המפרשים כמה וכמה קושיות. ראשית כל יש להבין את פתיחת דברי המדרש, 'אל תהי פרשת נדרים קלה בעיניך'. וכי על שום מה יסבור אדם כי פרשת נדרים קלה היא יותר משאר פרשיות התורה, עד שהוצרכו חז"ל להביא ראיה ממעשה שהיה לחומרתה?

ועוד יש לתמוה על הלשון, 'אל תהי פרשת נדרים קלה', ולכאורה היה לו לומר 'אל תהי מצות נדרים קלה בעיניך', ומה נוגעת הפרשה לחומרת המצוה?

עוד יש לשאול על מה שאמרו שם בשם רבי יוסי בר חנינא כי השביע נבוכדנצר את צדקיהו במזבח הפנימי. וצריך ביאור, מה ענין מזבח הפנימי לכאן?

עוד יש להקשות על המסופר במדרש, כי כאשר באו הסנהדרין אצל נבוכדנצר בפעם השניה, תבע מהם כי ידרשו בפניו את כל התורה, ואכן קראו

פרשה אחר פרשה ותירגמוה בעבורו, עד אשר הגיעו לפרשת נדרים, ושם מצא מקום לגבות את חובו מהם, בטענתו כי הם אלו שהתירו לצדקיהו את השבועה. והנה, הלא בוודאי ידע נבוכדנצר מראש כי רק תואנה הוא מבקש מאיתם, וידע כי את פרשת נדרים רוצה הוא לשמוע מפייהם, אם כן לשם מה הטריחם לקרוא את כל התורה חומש אחר חומש עד שהגיעו לשם? ואם תאמר, כי חשש נבוכדנצר שאם יבקש מהם מלכתחילה לתרגם בפניו את פרשת נדרים דווקא, יבינו את כוונתו הנסתרת ולא יודיעו לו את האמת, הלא עדיין יכול היה לצוותם לקרוא לפניו מתחילת חומש במדבר וכדומה, או לשאול באופן אחר על מנין מצות התורה, וכך יבואו מהר יותר לפרשת נדרים. ומדוע הוצרך לשמוע כמעט עד 'משנה תורה'?

עוד יש להעיר, כי בדברי המדרש מבואר שלאחר שהבינו חכמי הסנהדרין כי כלתה אליהם הרעה, החלו להזכיר את זכות האבות הקדושים אברהם ויעקב. ומדוע לא הזכירו גם את זכות יצחק?

גם האמור לאחר מכן שנענשו החכמים בעונש נורא מאוד, שקשרם נבוכדנצר בזנבות סוסים וגררם ביסורים נוראים מירושלים ועד לוד, צריך תלמוד, כי הלא לכאורה עשו הסנהדרין כדן במה שהורו לצדקיהו, כי כך הוא דין התורה שיכול החכם להתיר את הנדר, ומה נחשב להם לעוון שנענשו עליו באופן נורא כזה?

היתר נדרים ושבועות שלא בפני הנוגע בדבר

והנה, מעשה זה מובא גם בגמרא **במסכת נדרים** (סה.), בקיצור ובמעט שינויים. שם דורשת הגמרא שני פסוקים, האחד אמור **ביחזקאל** (יז יא) על נבוכדנצר, "וְנִקַּח מִזְבֵּיִךְ הַמְּלוּכָה וְיָכַרְתָּ אֹתוֹ בְּרִית וַיָּבֵא אֹתוֹ בְּאֵלָה וְאֵת אֵילֵי הָאֶרֶץ לָקַח", והשני **בדברי הימים ב'** (לז יא), שם נאמר על צדקיהו "וְגַם בְּמֶלֶךְ נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ אֲשֶׁר הִשְׁבִּיעוּ בְּאֵלֵיהֶם". ואמרו שם בגמרא כי ראה צדקיהו את נבוכדנצר אוכל ארנבת חיה, שיש בזה אכזריות מופלגת, וביקש נבוכדנצר מאיתו כי ישבע לו שלא יגלה את הדבר כדי שלא יתפרסם, ונשבע לו.

לבסוף ביקש צדקיהו לפרסם את הדבר כדי לבזות את נבוכדנצר על מנת שימרדו הכל במלכותו, ומרוב צער נפשו היה ממעט ממלאכת שמים בעבודת ה' (ראה תוספות שם ד"ה 'אמרו לו'). ומן השמים נתגלגל הדבר כדי שעל ידי זה יגלו

דעת אבימלך בענין זה כדעת הרמב"ם (שם), שאינו מחלק בין מי שעשה לו טובה למי שלא עשה לו, וסובר שבשניהם אין להתיר אלא בפניו, מכל מקום הרי גם הרמב"ם מודה שכיון שלא היתה כאן טובת הנאה, בדיעבד חלה ההתרה, ובה לא נחלק חכם מעולם, על כן ביקש אבימלך להשיב את יצחק, כי יש לומר שלדעת הרמב"ם אם היתה טובת הנאה לא תחול ההתרה גם בדיעבד.

טעם עונשם של החכמים

עלה בידנו, כי לפי דברי ר"י תתפרש כוונת אבימלך שלא רצה שיתיר יצחק את השבועה כשם שיכל אברהם להתיר לכתחילה, ולענין דיעבד לא חשש שינהג יצחק מנהג דיעבד. ולדעת הרמב"ם שגם אברהם יכל להתיר רק בדיעבד, יתפרש כי ביקש אבימלך למנוע לגמרי את ההתרה על ידי שבועת יצחק, שלא תוכל לחול גם בדיעבד.

ומעתה נוכל להבין את טעם עונש הסנהדרין, לא מיבעיא לפי דעת הרמב"ם שלא יכלו כלל להתיר לצדקיהו את שבועתו שלא בפני נבוכדנצר, כיון שקיבל ממנו טובת הנאה, אלא אפילו לדעת ההגהות מיימוניות בשם ר"י שיכלו להתיר לו בדיעבד, מכל מקום אין ראוי לעשות כן, ולכן נענשו.

אולם גם לאחר שנתייבשה קושיה זו, עדיין עומדות עלינו כחומה כל הקושיות האחרות שנזכרו לעיל, ומצוה עלינו לפרש את כל תורף מעשה צדקיהו והעונש הגדול אשר בא עליו.

כח הדיבור

ובאמת, הרבה יש להתבונן בפרשת נדרים ולהעמיק חקור בה. בתורה הקדושה למדנו כי דיבורו של אדם יש בו כח לפעול מציאות, ואם הוציא מפיו לשון נדר או שבועה יש לזה קיום, ודבריו עושים רושם. וגם אם ירצה להתיר נדרו, לא יוכל לעשות כן בעצמו, אלא עליו לילך אצל חכם שיתירו לו. ויש להבין את שורש הדברים.

שלוש פרשיות – כנגד שלוש מצוות

כדי לפרש את הענין, נקדים ונביא את דברי הרה"ק בעל ההפלאה זיע"א בספרו 'פנים יפות' (ריש פרשת מטות), ומתוכם יתפרשו הדברים ויתקלס עילאה.

בדבריו עומד רבינו על סמיכות הפרשיות, שתיים מהן בפרשת פנחס והאחת בפרשת מטות. בפרשה ראשונה, ביקש משה רבינו מאת ה' יתברך (במדבר כז טו) "פִקֹּד ה' אֱלֹקֵי הָרוּחוֹת לְכָל בָּשָׂר אִישׁ עַל הָעֵדָה", שיזכו בני ישראל למנהיג בעל שיעור קומה הראוי למעלה זו. ואכן הודיעו הקדוש ברוך הוא למשה כי יהושע תלמידו עתיד לצאת ולבוא לפניהם, וציווהו לסמוך ידיו עליו.

לאחר מכן באה פרשת הקרבנות, בה נצטוו ישראל על תמידין ומוספין וכל קרבנות המועדים. ואילו פרשת מטות פותחת בפרשת נדרים.

ומבאר רבינו על פי מה שאמרו חז"ל (סנהדרין כ:): "וכן היה רבי יהודה אומר, שלש מצוות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ, להעמיד להם מלך, ולהכריז זרעו של עמלק, ולבנות להם בית הבחירה". וכתב, כי שלושת המצוות הללו נרמזו בשלושת פרשיות אלו. כי משה רבינו ביקש מאת ה' איש על העדה, ואכן לב המלך הוא ליבן של ישראל, ועל ידי שיש לעם ראש ומנהיג נעשים כולם מאוחדים יחד לתכלית אחת, ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה. ומינויו של יהושע בן נון למנהיג ישראל, לא היה למסירת התורה בלבד, אלא מלכות ממש, שהרי משה רבינו – מלך ישראל היה, וגם יהושע נחשב כמלך, כפי שנאמר (יהושע א יח) "כָּל אִישׁ אֲשֶׁר יִמָּרָה אֶת פִּיךָ וְלֹא יִשְׁמַע

על צדקיהו, שתבעו נבוכדנצר בפני הסנהדרין על שנשאל על שבועתו שלא בפניו.

[ואף כי המקורות שהביאה הגמרא לדברי הברייטא אינם עוסקים באותו ענין ממש, שכן הברייטא מדברת במודר הנאה מחבירו, שאסור לו ליהנות ממנו, ואילו במשה וצדקיהו היתה השבועה לחבירו, מכל מקום שניהם דין אחד להם שיש להתיר רק בפני הנוגע בדבר, וכפי שפסק הרמ"א (יו"ד סי' רכ"ח ס"ט), ומקורו מדברי הטור (שם). וכן פירש הכסף משנה בדעת הרמב"ם (שבועות פ"ו ה"ז), כי מדברי הגמרא משמע ששני האופנים שוים, ואין חילוק בין נודר לחבירו למודר מחבירו. ובתוספות שם העמידו את דברי הגמרא דווקא כשנדר בפניו, שאז אין לו להתיר אלא בפניו].

התרה שלא בפניו – האם חלה בדיעבד

עתה מביא האור החיים את דברי ה'הגהות מיימוניות' בשם ר"י, שכתב כי דווקא לכתחילה יש להתיר בפני הנוגע בדבר, אולם בדיעבד חלה התרת החכם גם שלא בפניו. וראייתו מצדקיהו שאמרו עליו חז"ל (ראה סנהדרין קג.) כי צדיק גמור היה, ומכל מקום נשאל שלא בפני נבוכדנצר.

ועוד כתב ר"י שם, כי גם מה שאמרו כי לכתחילה יש להתיר בפניו, לא אמרו כן אלא במי שעשה לו טובה, כגון משה שנתן לו יתרו את ציפורת בתו

בדיני הקדשות ונדרים למדנו כי בכח הדיבור יוכל האדם לקבוע מציאות בעולם, לטוב ולרוע, ואם כן שומה עליו לדעת כיצד יציל כח עצום זה לטוב לו כל הימים

לאשה, וכן צדקיהו שיכל נבוכדנצר לתיתו בבית האסורים כשראהו אוכל מבשר הארנבת, ועל שהצילו משם נחשב שעשה לו טובה, לכן היה לו להתיר בפניו דווקא. אולם מי שנשבע לחבירו שלא משום טובה שקיבל ממנו, מותר הדבר להתיר שבועתו שלא בפניו ואפילו לכתחילה, וכל שכן בדיעבד, שזה מועיל בכל אופן.

ומעתה כותב רבינו האור החיים הקדוש, כי זה היה חששו של אבימלך, שהרי אברהם אינו שנשבע לו, לא קיבל הימנו שום טובה מעולם, כי לא ישב אצלו בארצו, ומה שנתן מתנות לשרה לא היה זה אלא כפיצוי על הצער שגרם לה ולכסות עינים לכל אשר איתה, ואת כל ונוכחת. ואף שהודיעו אבימלך לאברהם כי יוכל לשבת בארצו בטוב בעיניו, הרי מיאן אברהם במתנה זו ונסע מעליו לבאר שבע. ועל כן גדול היה חששו של אבימלך שיתיר אברהם את שבועתו בפני חכם, ושוב לא יוצרך לקיימה.

לעומת זאת יצחק אבינו ישב בגרר, ונהנה מטובת אבימלך, כי הצליח בכל מעשיו שם, ככתוב (בראשית כו ו) "וַיֵּשֶׁב יִצְחָק בְּגֶרָר", ושם (פסוק יב) נאמר "וַיִּזְרַע יִצְחָק בְּאֶרֶץ הַחֹמֶר וַיִּמָּצָא בִשְׁנָה הַהוּא מֵאָה שְׁעָרִים וַיִּבְרָכֵהוּ ה'". ומשום כך רצה אבימלך מאוד שיכרות גם יצחק ברית עמו וישבע לו, כי מאחר וקיבל ממנו טובה, שוב לא יוכל להתיר את השבועה שלא בפני אבימלך.

וזהו שאמר הכתוב 'ואבימלך הלך אליו מגרר', כי כח הליכתו אליו היה משום שישב אצלו בגרר ועשה עמו טובה, ולכן היה לשבועתו תוקף גדול יותר מאשר לשבועת אברהם.

ומוסיף רבינו, כי אפילו אם תרצה לומר כי היתה

ישראל, שהיו ראויים לעונש באותו זמן. מה עשה, נשאל על שבועתו והתירה, וסיפר את דבר המעשה.

שמע מלך בבל שמבזים אותו על דבר אכילת הארנבת, והבין כי נתפרסמה השמועה. שלח והביא לפניו את הסנהדרין ואת צדקיהו, אמר להם, "ראיתם מה שעשה צדקיהו, וכי לא נשבע לי בשם ה' שלא יגלה". הודה צדקיהו שנשבע, אך טען כי נשאל על שבועתו והתירה. שאל נבוכדנצר את חכמי הסנהדרין, האם אכן ניתן להישאל על השבועה, ואמרו לו כי אכן כן. אמר להם, "ובשבועות שבין אדם לחבירו, האם יש להתירה בפני מי שהשבועה נוגעת לו". אמרו לו, "אכן יש להתירה דווקא בפניו". אמר להם, "ומאחר ולא היה הדבר בפני, מדוע לא הוריתם לו כי שבועתו בעינה עומדת". מיד 'ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון' כי משום שלא היתה להם תשובה ישבו ושתקו, אמר רבי יצחק, "ששמטו כרים מתחתיהם".

התרת נדרים 'שלא בפניו' לצורך מצוה

מן הדברים הללו עולה לכאורה כי אכן נהגו הסנהדרין שלא כשורה במה שהתירו לצדקיהו את שבועתו, שכן היה להם לעשות כן רק בפני נבוכדנצר.

אך באמת אי אפשר לומר כן, כי מה סבר צדקיהו, ומה סברו חכמי הסנהדרין במה שהתירו את שבועתו?

ובאמת על מדוכה זו ישבו רבותינו בעלי התוספות שם (ד"ה 'אמרו לו'), ופירשו כי צדקיהו היה מצטער ביותר על כך שלא יכל לגלות את השבועה, ומחמת כן היה מתבטל ממלאכת שמים, ונחשב הדבר לדבר מצוה שמותר להתיר באופן זה גם שלא בפניו. ועוד פירשו כי מצוה על החכמים לעשות רצון המלך וממילא שוב חל הדין האמור כי לדבר מצוה מתירין. ומעתה קמה קושייתנו וגם ניצבה, מדוע נענשו על כך חכמי ישראל?

מדוע הוצרך אבימלך לשבועת יצחק אחר בריתו עם אברהם?

אכן נמצא ביאור הדברים במה שכתב רבינו האור החיים הקדוש בפרשת תולדות, בפסוק (בראשית כו כו) "וַאֲבִימֶלֶךְ הִלֵּךְ אֵלָיו מִגֶּרָר", שם דן על שבועת צדקיהו ביחס לשבועת אברהם ויצחק לאבימלך. ושם נאמר, כי הלך אבימלך מגרר לבאר שבע יחד עם פיכול שר צבאו ואחוזת מרעהו, וביקש לחלות פני יצחק למען יכרות עמו ברית.

והקשה רבינו, לשם מה הוצרך הכתוב להזכיר כי יצא אבימלך מגרר, ומה בא זה ללמדנו? ועוד הקשה, לשם מה הוצרך אבימלך כלל לחזר אחר יצחק כדי לכרות עמו ברית, והרי כבר כרת ברית עם אברהם ונשבע לו (בראשית כא כג) "אִם תִּשְׁקָד לִי וּלְגִי וְלִנְכֹדִי, ושבועה זו מחייבת את זרעו של אברהם, אם כן מדוע ביקש שישבע לו גם יצחק?

מקור דין ההתרה בפניו

על כך כותב האור החיים, כי קושיה אחת מתורצת בחברתה, ומשום שבא אבימלך 'מגרר', הוצרך לבקש מיצחק שישבע לו. וביאור הדבר על פי דברי הגמרא האמורה כאן, שם שנינו בברייטא כי "המודר הנאה מחבירו – אין מתירין לו אלא בפניו". ומקור הדבר נלמד מן הפסוק (שמות ד יט) "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּמִדְבַּר לֶךְ שָׁב מִצְרָיִם כִּי מָתוּ כָּל הָעֲבָדִים הַמִּבְכָּשִׁים אֶת נַפְשָׁךְ", ופירשה הגמרא כי כך אמר לו הקדוש ברוך הוא: "במדין גדרת – לך והתר נדרך במדין". כי נשבע משה ליתרו שישב עמו, ולכן היה עליו ללכת ולהתיר שבועתו בפניו. ובדומה לזה הביאה הגמרא שם

ה' אלקים ראשונים שבטיכם זקניכם ושטריכם כל איש ישאל וגו' לעברך בברית ה' אלקים ובאלתו אשר ה' אלקים כרת עמך היום".

ויש לפרש, כי השבועה במעמד הר סיני היתה מעין בריתו של אברהם אבינו, כי אז התגלה לעין כל מה שגילה אברהם ביחידות - אמונת היחוד, ושמעו אז כל ישראל את מצוות האמונה, 'אנכי ה' אלקיך', 'לא יהיה לך אלהים אחרים על פני', 'לא תעשה לך פסל וכל תמונה'. השבועה שנשבע כל אדם מישראל בפרטות בעת לידתו, היא בבחינת ברית יצחק, שזהו מעין קרבן פרטי בעבודת כל אחד בפני עצמו. ואילו השבועה השלישית שהשביע משה רבינו את ישראל, שם נכנסו בערבות זה על זה לדורות עולם, וזו היא שלימות ישראל ואחדותם, כי "לא אתכם לבדכם אנכי כרת את הברית הזאת ואת האלה הזאת: כי את אשר ישנו פה עמנו עמך היום לפני ה' אלקינו ואת אשר איננו פה עמנו היום" (שם פסוקים יג-יד), ושבועה זו על העתיד נאמרה וכנגד יעקב, לעסוק בתורה ובמצוות עד שיזכו לתיוקן השלם הנכסף.

ידבר משה אל ראשי המטות

כל האמור כאן, הקדמה היא לענין פרשת נדרים.

הנה כאמור, פרשת נדרים יש בה בחינת מחיית עמלק, כפי שנדרו ישראל במדבר שיעשו כן אחר כניסתם לארץ, ובזה ישלמו את תיוקן השם והכסא. ודבר זה הזכיר משה לראשי המטות קודם כניסתם לארץ. משום כך נכתבה פרשה זו לקראת סופו של חומש הפקודים, לאחר שכבר נכתבו רוב ככל מצוות התורה קודם כניסת ישראל לארצם, [אלא שלאחר מכן נאמר ספר 'משנה תורה', שהוא תוכחת משה רבינו לישראל וחזרה על הרבה מצוות, אך כאן הוא סיום חלק התורה שמפי הגבורה למשה רבינו].

ונוכל לצרף לזה מה שכתב בספה"ק 'נועם אלימלך' בתחילת הפרשה, כי "הצדיק הרוצה להמשיך השפעות על ישראל צריך לחבר עמו שאר צדיקים, שעל ידי הדיבור המדבר עמו הוא משפיע לכל ישראל, והם המסייעים אותו אל הטוב ההיא להסתים פי המקטרג מעליו בזכות הרבים. מה שאין כן כשהוא לבדו צריך כח גדול ויד חזקה להשקית המקטרג לבל ישלול בו". כאשר עומד משה רבינו בפני עצמו, תמה הוא (דברים א' יב) "איכה אשא לבדי", על כן צירף אליו את ראשי המטות, בשביל ישראל, להשפיע שפע טוב עליהם.

הרי כאן רמז על כח ההנהגה הנדרש לצדיק ישראל בכניסתם לארץ ישראל, בבואם לקיים מצות מחיית עמלק, למען יהא השם שלם והכסא שלם, כי יצטרכו לזה את חיבור כוחות כל הצדיקים יחדיו.

מלחמת עמלק - באחדות צדיקי ישראל

דבר זה מצינו גם במלחמת עמלק הראשונה, בפרשת בשלח שם נאמר (שמות יז ח) "ויבא עמלק וילחם עם ישראל בברפידם", ושם ציוה משה ליהושע (פסוק ט) "בחר לנו אנשים וצא להלחם בעמלק, מחר אנכי נצב על ראש הגבעה ומטה האלקים בידך". ואכן, עשה יהושע כדבר משה, ואילו משה רבינו עלה אל ראש הגבעה יחד עם אהרן וחור. אז נשא משה ידיו כלפי מעלה, וכאשר כבדה המלחמה, עמדו אהרן וחור ותמכו בידיו, מזה אחד ומזה אחד. הרי מבואר כי במלחמת עמלק נדרש סיוע הצדיקים זה לזה.

כח הצדיקים לצרף אותיות היורדות מן השמים

ויתרה מכך, כי הנה לימוד התורה מתקיים

ובזמן הזה נשלמה פרים שפתינו בעבודת התפילה שכנגד הקרבנות.

בכח עבודתו זו, זכה יצחק להעמיד את יעקב אבינו שהיה נקי וצח לגמרי, והוא יסוד התורה.

תפילות אבות תקנום

והנה אמרו חז"ל (ברכות כו:) כי אברהם תיקן תפילת שחרית, יצחק תיקן תפילת מנחה, ויעקב תיקן תפילת ערבית.

והקשה הר"ק רבי לוי יצחק מברדיטשוב זיע"א בספה"ק 'קדושת לוי' (פרשת חיי שרה), מפני מה נקראה תפילת מנחה בשם זה? הן תפילת שחרית שמה מובן, כי זהו זמנה בעת שמאיר השחר, וכן תפילת ערבית זמנה לעיתותי ערב, אולם מה ביאור השם 'מנחה'?

ומפרש רבינו, כי בתפילת השחר חייב כל אדם להתפלל לבוה"ק יתברך ולהודות לו על שהחזיר לו את נשמתו, ועשה עמו כמה וכמה טובות לעת הזאת, כי הזריח לו את השמש המאירה לארץ ולדורים עליה, ועוד כמה טובות, כפי שפורטים אנו בברכת 'אמת ויציב'. בדומה לזה גם בתפילת ערבית יש לו לאדם לעמוד ולבקש בעד נשמתו, בעת אשר עומד הוא למסור נשמתו כפיקדון לאשר יצרה, ומאמין כי נאמן הוא בעל הנשמות בפקדונו להשיבה לו כרצונו, ועל כך מתפללים 'אמת ואמונה'. אולם תפילת מנחה על מה היא באה? אינה אלא נדבה, מהשתוקקות הנפש לעמוד ולהתפלל לפני ה'. לכן נקראה 'מנחה',

בתורה הקדושה למדנו כי דיבורו של אדם יש בו כח לפעול מציאות, ואם הוציא מפיו לשון נדר או שבועה יש לזה קיום, ודבריו עושים רושם

לשון נדבה.

נמצא, כי יצחק אבינו אשר הוא סמל לעבודה ולקרבנות, תיקן דווקא את התפילה הבאה מנדבת הלב, ואינה חובה כשחרית שבתחילת היום או כערבית שבאחריתו. דווקא בתוך היום עומד אדם ומתפלל לקדוש ברוך הוא, ומודה לו כהקרבת קרבן.

עבודת יעקב אבינו - הכאת הנאולה

ולאחר שתיקן יצחק אבינו את חלק עבודתו, בא יעקב אבינו לעסוק בענין שלימות השם והכסא, שהוא התיוקן השלם אשר על ידו יבוא משיח צדקנו. והיא עבודתו המיוחדת של יעקב אבינו, בחיר האבות, אשר כל זרעו קודש לה', שבטי י-ה עדות לישראל. וכמו שאמרו חז"ל בפסחים (נז.) כי יעקב אבינו אסף את בניו וביקש לגלות להם את הקץ. הוא שלקח על עצמו לפרוע את שטר חוב הגלות שנתחייב בה אברהם אבינו, ומכל זרעו אחריו רק יעקב ובניו נתחייבו בכל הגלויות, אשר על ידן תצמח הגאולה, להחזיר הכל אל הקדושה.

שלוש שבועות - כנגד שלושה אבות

זהו הטעם לכך שנכנסים ישראל בברית ושבועה עם הקדוש ברוך הוא שלוש פעמים. הפעם הראשונה - במעמד הר סיני, אשר בו באו כולם בברית יחד, ברית כללית עם ה' יתברך בזמן קבלת התורה. הפעם השנייה ברית פרטית היא לכל אחד ואחד מישראל, אשר קודם לידתו משיביעין אותו 'תהי צדיק ואל תהי רשע'. ושבועה שלישית השביע משה רבינו את ישראל, ואמר להם (דברים כט ט-יא): "אתם נצבים היום כלכם לפני

את דברך לכל אשר תצונו יומת" (ראה סנהדרין מט.). לאחר מכן במצות הקרבנות, נרמז הציווי לבנות את בית הבחירה, שהוא מקום ההקדשה.

אמור מעתה, כי המצוה הנותרת - למחות זרע עמלק - רמוזה היא בפרשת נדרים. ופשר הדבר, יתפרש לפי המסופר בתורה בפרשת חוקת (במדבר כא-א): "וישמע הכנעני מלך ערך ישב הגג כי בא ישראל דרך האתרים וילחם בישראל וישב ממנו שבי: וידר ישראל נדר לה' ויאמר אם נתן נתן את העם הזה ביד יְהוָה ומת עמי עריהם". ואמרו חז"ל (ראה מדרש תנחומא חוקת יח: הובא ברש"י על אתר) כי לא כנענים היו, אלא עמלקים שלבשו בגדי כנענים. ודרך המלחמה בהם היתה בכח פרשת נדרים. וידר ישראל, וכפי שפירש הרמב"ן שם שיקבלו עליהם ישראל בנדר כי מיד עם כניסתם לארץ יחרימו את ערי עמלק. ועל כן ציוה משה את פרשת נדרים לראשי המטות - שהם ראשי צבאות ישראל, שיקבלו עליהם ועל זרעם לקיים את דברי הנדר אשר נדרו בשעת המלחמה, למחות את זכר עמלק.

שלושת המצוות - כנגד שלושה אבות

עוד מוסיף רבינו לבאר, כי שלוש המצוות הללו הנרמזות בשלושת הפרשיות, יש בהן את בחינות האבות הקדושים. כי המלך תפקידו לאחד את העם כאמור, וכמידת אברהם אבינו, שהיא חסד אהבה ואחדות. בנין בית המקדש והקרבנות - כנגד יצחק אבינו, שמסר עצמו לקרבן לה' בעקידה. כי ענין הקרבן הוא שישים האדם עצמו כמי שהוא זה שנשחט ונשרף על גבי המזבח, ואכן יצחק מסר נפשו לה' בפועל ממש. ומחיית עמלק ענינה שלימות השם, כי אין השם שלם ואין הכסא שלם עד שימחה זרעו של עמלק. וזאת פעל יעקב אבינו, 'שלימותא דאבהן', אשר קיבל על עצמו גלות כדי להשלים את התיוקן ולהביא את הגאולה השלימה.

ובעומק הענין, שלושת העניינים שציין בעל ההפלא, הם שלושת המידות העליונות - חסד גבורה ותפארת. כי הנהגת כלל ישראל במלוכה היא בגמילות חסד, הקרבת הקרבנות בגבורה, ושלימות השם והכסא בתפארת. כי עיקר מחיית עמלק נעשית בכח התורה, שהוא כוחו של יעקב אבינו.

עבודת האבות - תורה ועבודה וגמילות חסדים

זו היא עבודת כלל ישראל בשלושת יסודות הבריאה, אשר עליהם העולם עומד - תורה ועבודה וגמילות חסדים. ועל כך עמלו האבות הקדושים, כדי להנחילם לבניהם אחריהם.

כי אברהם אבינו טרח ויגע עד שמצא כי יש מנהיג לבירה, כמו שאמרו חז"ל (ב"ר לט א) על הפסוק (תהלים מה יא) "שמעי בת וראי והטי אָזְנְךָ וְשָׁכַח עִמָּךְ וּבֵית אֲבִיךָ", וז"ל: "אמר רבי יצחק, משל לאחד שהיה עובר ממקום למקום, וראה בירה אחת דולקת, אמר תאמר שהבירה זו בלא מנהיג? הציץ עליו בעל הבירה, אמר לו אני הוא בעל הבירה. כך לפי שהיה אבינו אברהם אומר, תאמר שהעולם הזה בלא מנהיג, הציץ עליו הקדוש ברוך הוא ואמר לו, אני הוא בעל העולם". כי אברהם אבינו - אב המון גוים היה, ופרסם אמונת אומן בכל העולם כולו, לעשות את כולם אגודה אחת באחדות ואהבה, ככתוב (בראשית כא לג) "ויקרא שם בְּשֵׁם ה' א-ל-עולם".

לאחר מכן בא יצחק אבינו, ובעבודתו התמימה זיכר את נשמתו במידת הגבורה, בכור הברזל של אש קודש, עד שנעשה ראוי לקרבן בעצמו, להיות עולה תמימה. וזהו יסוד העבודה, אשר בזמן שבית המקדש קיים נעשתה בעבודת הקרבנות,

ודבר זה נרמז בלשון המדרש, אל תהי פרשת נדרים' קלה בעיניך, ולא אמרו 'מצות נדרים', כי פרשת נדרים וכן הדיבור הגנוז בה, אשר על ידו מנצחים ישראל את עמלק - היא שנקלחה מהם, ומיד באו דברי נבוכדנצר וטפחו על פניהם, 'איך העזתם להתיר את שבועת צדקיהו?!' ועל דבר זה ישבו החכמים לארץ ונדמו, ולא יכלו לענות לו כי נבהלו מפניו, בידועם כי אין הם ראויים לתיקון השלם הרמז בפרשת נדרים, באשר נפגם כח דיבורם.

רמזי פרשת נדרים

ומעתה, מה שאמר רבי אלעזר 'אל תהי פרשת נדרים קלה בעיניך'. ודאי לא נתכוון לשלול הבנה מוטעית כביכול מצות נדרים קלה היא יותר משאר מצוות, כי זה ודאי לא עלה על דעת אדם מעולם. אלא אדרבה, ביקש להודיע עד כמה חמורה היא פרשת נדרים יותר משאר פרשיות שבתורה, כיון שבה נרמזו ענינים גבוהים ונשגבים ביותר, ובה טמן משה רבינו את הדרך לקיום מצות מחיית עמלק, אשר בזה יהיה התיקון השלם.

פשר השבועה במזבח הפנימי

ומובן מאוד לפי זה, מדוע השביע נבוכדנצר את צדקיהו במזבח הפנימי דווקא. כי מזבח הזהב אשר עליו היו מקטירים קטורת פעמיים בכל יום - סמל הוא לאחדות ישראל ושלימותם. וכמו שאמרו **בזוהר הקדוש** (ח"ב ר"ט:) כי 'קטרת' מלשון 'קשר' היא, ואין לך דבר שחביב לפני הקדוש ברוך הוא כקטורת (שם דף ר"ח:). ודבר זה רמזו לו מן השמים לצדקיהו, כי אם לא יהיו ישראל מקושרים לקדוש ברוך הוא כראוי, עתידים הם לגלות מארצם. ומחמת שאכן לא היו ראויים, הצליח מעשה שטן להסית את צדקיהו ולהטרידו עד שנחלשה עבודתו, ונכשל צדקיהו בשבועתו, וסיפר למלכי האומות את מעשה הארנבת שאכל נבוכדנצר.

זכות אברהם ויעקב

ויתבאר היטב, מפני מה הזכירו הסנהדרין בשעה שהכירו בטעותם רק את זכותם של אברהם ויעקב, ולא הזכירו את זכות יצחק. שכן כאמור יסוד אחדות ישראל הוא מאברהם אבינו, שחידש את האמונה בבורא העולם, וכן יעקב אבינו עסק בקירוב הגאולה ובמחיית עמלק, לעומת יצחק אבינו שהוא סמל הקרבתו. ובשעה זו, ביקשו חכמי הסנהדרין לפעול ולתקן את החלקים החסרים והפגומים אצלם, שהם אחדות ישראל ואמונה שלימה, וכן התיקון השלם הנלמד מפרשת נדרים, ולכן הזכירו את אברהם ויעקב. אמנם את הקרבתו סברו שיש בידם בעבודת בית המקדש, ולא ידעו כי עתידים הם לאבדם בקרוב בחורבן הבית הגדול והקדוש.

חיזוק כח הדיבור בימים הנוראים

משום שבפרשת נדרים למדנו על כח הדיבור, שהוא הכח הניתן לצדיקים בלימוד התורה הקדושה, עליה נאמר (דברים יז) **"וְיִדְבַּרְתָּ בָם"**, משום כך עומדים ישראל בערב ראש השנה ומתירים נדריהם, ובשערי יום הכיפורים אומרים 'כל נדרי', כדי להעלות על נס את כח הדיבור המיוחד לישראל, אשר אם יזכו לקדשו יוכלו להשפיע טובה לכל העולם כולו, ולהביא את התיקון השלם, אשר בזכותו נזכה לגאולה. יעזרנו ה', כי נזכה באמת לראות בקרוב בבית הגאולה השלימה כח דיבורי התורה הקדושה במהרה בימינו אמן.

הוא, וכדי להתיר לא די בכח קל, אלא נדרש לזה כח כביר ועצום, ולא כל צדיק יוכל לעסוק בזה, אלא רק מי שראוי לקרוא עליו (שמואל ב' כג:) **"צָדִיק מוֹשֵׁל יִרְאָת אֱלֹקִים"**, הגדול בחכמת התורה ומרביץ תורה לעדרים, ורק הוא יוכל לעקור את הנדר ולהמתיק את הדינים בשורשים, בבחינת 'צדיק גוזר והקדוש ברוך הוא מקיים'.

שורש טעות חכמי הסנהדרין בימי צדקיהו

ומאחר והתרת נדרים אינה ענין של מה בכך, נכשלו בזה חכמי הסנהדרין בדורו של צדקיהו, וסברו כי הדור זכאי כשם שצדקיהו עצמו צדיק גמור היה, ואם כן אין להם לירא מפני נבוכדנצר הרשע. אולם באמת לא כן היה, ודורו של צדקיהו רשעים היו, כמו שאמרו חז"ל (סנהדרין ג.). ומאחר והיו רשעים בדורו של צדקיהו, לא היה להם לסנהדרין לסמוך על הנס ולהתגרות בנבוכדנצר, ומכיון שכך נענשו בעוונותינו הרבים, ולא הספיקה זכותם לבטל את הגזירה.

חומר העבירה - מאבד את כח התורה

העולה מן הדברים, כי אם אכן היו דורו של צדקיהו ראויים, לא היו הסנהדרין נהרגים במיתה משונה, על אף שהתירו את נדרו של צדקיהו. אולם דורו של חורבן בית ראשון היו בהם שלוש עבירות חמורות - עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים, ופגמו כנגד מידות שלוש האבות הקדושים, בחדס גבורה ותפארת. ועל כן נהרגו חכמי ישראל, ונענשו צדקיהו המלך, וגלו ישראל מעל אדמתם.

כח ההתנעה הנדרש לצדיקי ישראל בכניסתם לארץ ישראל, בכואם לקיים מצות מחיית עמלק. למען יהא השם שלם והכסא שלם, כי יצטרפו לזה את חיבור כוחות כל הצדיקים יחדיו

מבואר אם כן, כי במעשה זה שנענשו החכמים בידי נבוכדנצר על התרת שבועת צדקיהו, נרמז להם לישראל שפגמו בכח הדיבור, כי מאחר והרבו לחטוא כל כך, איבדו את זכות התורה הקדושה ושוב לא הגנה בעדם. כי באין פרשת נדרים - אין את הכח לנצח את עמלק ושאר אויבי ישראל.

זהו שאמר הנביא (ירמיה ט יא-יב): **"מִי הָאִישׁ הַחֲכָם וַיָּבֵן אֶת זֹאת וַאֲשֶׁר דָּבַר פִּי ה' אֵלָיו וַיִּגְדֶּה עַל מֶה אֲבָדָה הָאָרֶץ נִצְתָה כַּמְדָּר מִבְּלִי עֲבָר: וַיֹּאמֶר ה' עַל עֲזָבְכֶם אֶת תּוֹרָתִי אֲשֶׁר נִתַּנִּי לְפָנֶיךָ לֹא שָׁמְעוּ בְקוֹלִי וְלֹא הִלְכוּ בָהּ".** כי איבדו ישראל את כח התורה, וכפי שפירשו חז"ל (בבא מציעא פה:) שלא ברכו בתורה תחילה, דהיינו, שהיו עוסקים בתורה, אך לא זכו לכח הברכה שבתורה, ולא יכלו הצדיקים להשפיע ברכה לישראל על ידה.

ביטול הנזירה - רק בעסק התורה!

ומעתה יתבאר היטב, מפני מה הורה להם נבוכדנצר לסנהדרין לתרגם לו את כל התורה מתחילתה, עד שהגיעו לפרשת נדרים. כי באמת נבוכדנצר עצמו לא פעל דבר, ולא היה אלא כחומר ביד היוצר, כלי בידיו של הקדוש ברוך הוא הפועל בעולמו. ורמז להם בזה, כי לא היה להם לעסוק בפרשת נדרים קודם שעסקו בכל התורה כולה, כי רק לאחר שכל התורה נתון ביד הצדיקים - אז יכולים הם לעסוק ב'התרת נדרים' וביטול גזירות, אך דור שאינו ראוי לכח הדיבור שבתורה, טובה שתיתקן מדיבורו, ועל כך נענשו.

בכח הדיבור, אשר כאמור גבוה ונעלה הוא יותר מכח המעשה. ומשום כך, כאשר באים הצדיקים להשפיע ברכה לישראל, עושים כן בדיבוריהם הקדושים ובדברי התורה הקדושה, אשר לזה הם זוכים ביגיעתם בעבודת ה' עד כדי שלימות, ויודעים לצרף אותיות שנבראו בהן שמים וארץ, ולהוריד מהן ישועות נשגבות לעולם הזה, ודבריהם עושים פירות ופועלים לטובה.

והאריכו בזה רבותינו הקדושים בספרי החסידות, כי אמנם האותיות הקדושות יורדות מאת ה' מן השמים בכל עת, אולם הדבר תלוי במקבלים האם הם ראויים, ועבודת הצדיקים היא להפך את ה'גגע' ל'ענג', כדברי **רבינו הבעל שם טוב הקדוש זיע"א** (ראה בעל שם טוב על התורה פרשת נח, ובהערות מקור מים חיים שם אות קנ"ה).

לא יחל דברו

כח הדיבור הנפלא, מתברר בפרשת נדרים, שם מלמדת התורה את ישראל עד כמה יש להיזהר ולהישמר בטהרת הדיבור, כפי שפירש רש"י הקדוש בפסוק (במדבר ל א) **"לֹא יִחַל דְּבָרוֹ כְּכֹל הַיֵּצֵא מִפִּי יִעָשֶׂה"** - **"לא יחלל דברו, לא יעשה דבריו חולין"**. כי ראשית כל צריך האדם לראות שלא יחלל ויפגום את דיבורו, ולא יבזהו בעשותו חולין.

מחיית עמלק - בכח התורה

ובאמת, עיקר מחיית עמלק נעשית בכח לימוד התורה, כמו שכתב **רבינו האור החיים הקדוש** בפרשת בשלח שם (שמות יז ח) **"כי בא עמלק מחמת שנתעצלו ישראל בתורה שנמשלה למים ולאש, ולא נתעסקו במלחמתה של תורה, ומשום כך נענשו קודם לכן בצימאון למים, ואחר כך בא עמלק למלחמה שהיא כאש. וכאשר הכיר משה בשורש הדבר, נתחכם לשלוח את יהושע בן נון למלחמה, כי הוא היה עמל בתורה בכל כחו, ככתוב (שמות לג א) 'וּמִשְׁרָתוֹ יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון יָצֵא לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֶהָל' בעסק התורה, וביקש מאיתו כי יבחר אנשים כיוצא בו, והם שיוכלו לגבור על עמלק במלחמה, וכך היה.**

עיקר התנגדות עמלק - לתורה הקדושה

כיוצא בדבר כתב **השפת אמת** (שמות, לפורים), כי עיקר התנגדות עמלק היא לתורה הקדושה, כמו שאמר המן הרשע בקטרוגו (אסתר ג ח) **"וְיִתְּתֶיךָ שְׁנוֹת מִכָּל עַם"**, ואמר 'דתייהם' לשון רבים לרמזו על התורה שבעל פה, שניתן לבני ישראל הכח לחדש טעמי תורה, כמו שמברכים אנו 'וחיי עולם נטע בתוכינו'. ומשום כך, אחר מחיית עמלק זכו ישראל לקבל את התורה, וגם בימי אחשוורוש אחר שתלו את המן ובניו זכו לקבל את התורה מאהבה (ראה שבת פח). כי כח הדיבור שבתורה גובר על כטרוג עמלק, חץ שלוח הוא להכניעו עד גמירה.

ומעתה נבין היטב, כי בפרשת נדרים נתחדש עד כמה גדול ועצום הוא כח הדיבור, וכמה חזק הוא הרושם הנעשה על ידו, עד שלא יוכל האדם להתיר נדרו בעצמו, וכח זה הוא שגובר על עמלק ומנצחו.

פרשת נדרים - רמז לכיטול הנזירות

נשוב עתה אל מה שפתחנו בו, מעשה צדקיהו ונבוכדנצר. בשו"ת **'שיח יצחק'** (סימן תכ"ו) הובאה תשובה שנשלחה אל המחבר מאת הגאון המפורסם מו"ה שלום בער שטערן, ובה ביאר את מאמר חז"ל 'אל תהי פרשת נדרים קלה בעיניך', כי רמזו חז"ל בזה לגזירות שגוזר הקדוש ברוך